

“O‘TKAN KUNLAR” TARIXIGA NAZAR

Usmonova Feruza,

O‘zR FA Davlat adabiyot
muzeyi stajyor-tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada romanning yozilish tarixi, asarning turli yillardagi nashrlaridagi farqlarning sabablari, o‘sha davrdagi imlo islohotlari, o‘z davrining “zukko” muharrirlari sababidan romanning turli katta-kichik o‘zgarishlari, “Inqilob” jurnali hamda 1926-yilgi alohida kitob holidagi nashrlarning tabdili haqidagi mulohazalarimiz bayon qilingan.

Kalit so‘zlar: roman, yozilish tarixi, turli nashrlar, o‘zgarishlar, tabdil, tarjima, G‘arb romanchiligi, ma‘daniy-ilmiy ehtiyojlar.

Annatation. This article describes the history of the novel, the reasons for the differences in the editions of the work in different years, the spelling reforms of that period, the various major and minor changes to the novel due to the "smart" editors of their time, our observations on the transformation of the editions in the “Inkilob” magazine and the separate book of 1926.

Keywords: novel, history of writing, various editions, changes, transformation, translation, Western novelism, cultural and scientific needs.

Аннотация. В статье описывается история создания романа, причины различий в изданиях произведения в разные годы, реформы правописания того периода, различные крупные и мелкие изменения романа, внесённые «умными» редакторами своего времени, наши наблюдения за трансформацией изданий в журнале «Инкилоб» и отдельной книге 1926 года.

***Ключевые слова:** роман, история написания, различные издания, изменения, трансформация, перевод, западный романизм, культурные и научные потребности.*

O'zbek adabiyotini o'lmas asarlari bilan boyitgan, xalqning dardini, orzu-armonlarini qalamga olgan Abdulla Qodiriy – Julqunboy nafaqat Sharq, balki G'arb adabiyotida ham ma'lum va mashhur. Adibning “O'tkan kunlar” romani xorijiy tillarga bir necha o'zbek va chet ellik tarjimonlar tomonidan qayta-qayta tarjima qilinishi bu asarga bo'lgan talabning yuqori ekanligining isbotidir.

Biz O'zRFA Davlat adabiyot muzeyida “Abdulla Qodiriyning “O'tkan kunlar” romani nashrlarining matniy-qiyosiy tadqiqi (1923-1926-yillar)” mavzusida ilmiy izlanish olib borishni oldimizga maqsad qilib qo'ydik. Biz ilmiy tadqiqot ishimizning obyekti sifatida avvalgi maqolalarimizda keltirilganimiz kabi 1923-1924-yillarda “Inqilob” jurnalida, 1925-yilda alohida kitob holatidagi hamda 1926-yil yozuvchining o'zi muharrirlik qilgan va qayta ishlangan uch nusxa asosida olib bormoqdamiz.

Avvalo, asarning tug'ilishi, yozilish tarixi haqida biroz so'z yuritishni lozim topdik. Habibulla Qodiriyning yozishicha, adib bog' qo'shnisi Yoqub Aliyev (1932-1936-yillar Samarqand Davlat universitetining til-adabiyot fakultetida o'qigan; 1938-yil vafot etgan) bilan bo'lgan bir suhbatda “O'tkan kunlar”ning yozilish tarixi haqida quyidagicha hikoya qilgan ekan: “Qariyb yarim umrini xon zamonlarida yashagan, talay o'tmish voqealarining shohidi bo'lgan otam yoshigimda qiziq-qiziq xotiralarni so'zlab berardi. Bu xotiralar menga tarixga qiziqish uyg'otdi. So'ngra o'sha davrlarimiz tarixiga oid ancha kitob manbalari bilan ham tanishib chiqdim. Qo'lim qalamga hiyla kelib qolgach, menda ana

shu o'tmishimizdan G'arb romanchiligi asosida kattaroq bir asar yaratish havasi tug'ildi. Tarixiy voqealar boshimda shu qadar ko'p, go'yo qaynar, menga tinchlik bermas edilar. Ammo bu voqealarni qanday qilib ipga tizishni, qog'ozga tushirishni tasavvur qila olmasdim. Uzoq vaqt o'ylab, izlab yurdim.

Kunlarning birida bog'imizga, otamni ko'rgani eshak minib shahardan bir chol mehmon bo'lib chiqdi. Mehmonni men tanimasdim. U otamning eski qadrdoni ekan, mehmon qildik. Otam shu choqlarda yuz yoshlarda bo'lib, mehmon esa undan besh-o'n yosh kichik ko'rinar edi. Ular suhbat qilarkan, quloqlari og'irlashib qolgani uchun bir-birlarining so'zlarini yaxshi eshita olmas edi. Shu sababli menga ular o'rtasida tilmoch bo'lib, choy quyib o'tirishga to'g'ri keldi. Otam mehmondan so'radi: "Andijondagi xotiningizdan nechta bolangiz bor?" Ularning suhbatidan men angladimki, bu mehmon toshkentlik bo'lib, uyli-joyli, bola-chaqali kishi ekan. Ammo yoshlik choqlarida savdo vaji bilan Andijonga borib qolib, u yerda yillab istiqomat qilgan, Andijondan ham uylanib bola-chaqali bo'lgan va keksaygach, o'z shahriga qaytib kelgan ekan.

Mehmonning ana shu soddagina tarixi menga chuvalgan ipning uchini topib berganday, yozmoqchi bo'lgan "O'tkan kunlar" romanining shaklini chizib berganday bo'ldi. Shu asosda boshimda voqeani asta-sekin kengaytira, rivojlantira boshladim. Besh-olti oylab xayol surishim natijasida romanim hozirgi shaklga keldi va qo'linga qalam oldim..."¹. Ushbu ma'lumotni sanalarga aylantirsak, Qodir bobo 104 yoshda vafot etgan (1924-yil). Shunda tarixiy sana ham 1918-1919-yillarga to'g'ri keladi.

¹ Хабибулла Қодирий. Отам ҳақида. Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. – Тошкент, 1974.
– Б. 75-76.

Professor Bahodir Karimov asar 1918-yili yozilgani ehtimoli ham haqiqatdan uzoq emas², deydi.

Habibulla Qodiriy esa “O‘tkan kunlar”ni yaratish fikri muallifda garchi ko‘pdan tug‘ilgan bo‘lsa ham yozishga 1918-1919-yillardan, ya’ni yigirma to‘rt-yigirma besh yoshlardan kirishganligi taxmin qilinadi³.

Adabiyotshunos olim Umarali Normatov esa quyidagi ma’lumtlarni yozgan: “1937-yili Qodiriy ustidan uyushtirilgan jinoiy ish, tergov materialarining e’lon etilishi tufayli ma’lum bo‘ldiki, adibning o‘zi “O‘tkan kunlar”ni 1919-yilda yoza boshlaganini aytgan. Romanning 1925-yili chop etilgan birinchi bo‘limiga ilova tariqasida bitilgan “Uzr”da adib bu asar dunyoga kelishi bilanoq baxtsizlikka uchray boshlagani, “besh yillab bosila olmay” yotgani haqida kuyinib yozadi. Demak, roman 1920-yildayoq yozib tugatilgan, ammo asar qo‘lyozmasi ustidagi ish u to‘la holda nashr etilgunga qadar davom etgan”⁴.

Asarning turli yillardagi nashrlaridagi farqlarning sababi bilan ham qizib ko‘rdik. Bunga ba’zi javoblarni ham topa oldik, deb o‘ylaymiz. Abdulla Qodiriy tarjimai holida “Oktabr kundan kunga o‘sdi. Uning o‘sishi barobarida madaniy, ilmiy ehtiyojlar ham o‘sdi. Men tartiblik maktab ko‘rmagan nodon bir yigit edim. Uncha-muncha bilgan narsalarim ham o‘z tirishuvim orqasida zamon sharoiti va majburiyati ostidagi chala-chulpa gaplar edi. Keyingi kunlarda nodonligim o‘zimga qattiq his etila boshlab, bu hol bilan uzoqqa keta olmasligimni sezdim va 1924-yilda xizmatimdan javob olib Moskvaga

²Баҳодир Карим. Абдулла Қодирий феномени. – Тошкент, 2019. 236-бет.

³ Ҳабибулла Қодирий. Отам ҳақида. Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. – Тошкент, 1974. – Б. 75.

⁴ Норматов У. Ўткан кунлар ҳайрати: Ўқитувчи. – Тошкент, 1996. 13-бет.

o‘qishga ketdim. Maqsadim uch-to‘rt yil ilmiy muassasalarda bo‘linmak edi...”⁵, – deb kamtarona izoh bergan.

Mana shu omillar, bundan tashqari, o‘sha davrdagi imlo islohotlari, o‘z davrining “zukko” muharrirlari sababidan romanning turli katta-kichik o‘zgarishlariga sabab bo‘lgan desak, adashmagan bo‘lamiz. Shunday qilib, “O‘tkan kunlar” romanining birinchi bo‘limi 1924-yilda (I bo‘lim tuzatilib 1927-yilda qayta bosilgan), II bo‘limi 1925-yilda, III bo‘limi 1926-yilda alohida-alohida kitob bo‘lib, arab alifbosida bosilib chiqdi (roman tugallanmasdanoq bir bo‘limdan bosilib chiqavergan)⁶, deb yozadi Habibulla Qodiriy.

Matnshunoslik nuqtayi nazaridan tadqiq etar ekanmiz “Inqilob” jurnali hamda 1926-yilgi alohida kitob holidagi nashrlarini qaytadan tabdil qilib chiqdik. Natijada esa minglab farqlarga duch keldik, desak aslo mubolag‘a bo‘lmaydi. Bu farqlarning batafsil bayonini keyingi tadqiqotlarimizda berishga harakat qilamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ҳабибулла Қодирий. Отам ҳақида. Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. – Тошкент, 1974.
2. Баҳодир Карим. Абдулла Қодирий феномени. – Тошкент, 2019.
3. Норматов У. Ўткан кунлар ҳайрати: Ўқитувчи. – Тошкент, 1996.

⁵ Ҳабибулла Қодирий. Отам ҳақида. Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. – Тошкент, 1974.
– Б. 60.

⁶ Ҳабибулла Қодирий. Отам ҳақида. Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти. – Тошкент, 1974.
– Б. 122.